

Bewoners maken zelf de leefbaarheid

AUTEURS Nico Out

FOTOGRAFIE Hans Koert & Marja Jansen

In een stadswijk in de Randstad betekent leefbaarheid voor de inwoners iets heel anders dan in een dorp in Zeeland. Het verdwijnen van voorzieningen hoeft niet te leiden tot een afname in leefbaarheid. Wat kun je als dorping doen om de leefbaarheid op peil te houden?

Een krimpende bevolking die bovendien steeds meer ouderen telt, dat is de realiteit in veel plattelandsgebieden. De basisschool in het dorp kan met geen kunstgreep meer open blijven, de laatste winkelier hield het al eerder voor gezien en de kerk is in de verkoop gezet. Kun je je in zo'n dorp nog thuis voelen? Of lonkt de stad? De stad die vaak onbereikbaar is, omdat je je huis niet verkocht krijgt. Leefbaarheid wordt vaak gedefinieerd als de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door mensen aan worden gesteld. Het gaat dan over de voorwaarden waaronder we in een bepaalde omgeving kunnen en willen samenleven. Gaat het dan vooral om de aanwezige voorzieningen of spelen er andere dingen? Een onderscheid tussen veronderstelde en ervaren leefbaarheid is daarbij handig. De veronderstelde leefbaarheid verwijst naar een voorzieningenpakket in een kern of wijk dat als voorwaarde wordt gezien voor de leefbaarheid. Een instrument als de 'Leefbaarometer' die voor het rijk is ontwikkeld leunt zwaar op dergelijke indicatoren. Daarbij gaat men uit van een minimumpakket bestaande uit een basisschool, huisarts, dorps huis, supermarkt, postkantoor, bank, openbaar vervoer, apotheek, bibliotheek en sportvoorzieningen. Uit onderzoek van Scoop voor de provincie Zeeland over hoe bewoners de leefbaarheid ervaren blijkt echter dat andere factoren, zoals de woonomgeving en de tevredenheid over de samenstelling van de bevolking, minstens zo belangrijk zijn

Voorzieningen

Er gaat veel energie verloren door gebrek aan inzicht in wat een

dorp nu eigenlijk leefbaar maakt. Dat zie je vooral in de discussie die wordt gevoerd als de dorps school te weinig leerlingen heeft en met sluiting wordt bedreigd. Acties voor behoud zijn schering en inslag, raadsleden zijn gevoelig voor de pleidooien van bewoners, en lange trajecten van besluitvorming volgen. Met minder dan 23 kinderen op school is de landelijke opheffingsnorm voor scholen in dunbevolkte gebieden van toepassing en is sluiting een feit. Frustraties bij bewoners en bestuurders zijn veelal het gevolg, terwijl het dorp ook zonder school prima leefbaar is te houden. Onderzoek van Dick van der Wouw uit 2010 laat zelfs zien dat de leefbaarheid in kernen zonder school gemiddeld vaak hoger ligt dan in dorpen waar wel een basisschool is. Sterker nog, het blijkt dat inwoners van kernen waar nauwelijks voorzieningen zijn, vaak hun kern toch als zeer leefbaar ervaren. Toch mag één voorziening nergens ontbreken: een plek waar je elkaar kunt ontmoeten. Dat is een voorwaarde om met elkaar dingen te ondernemen. Het ervaren van leefbaarheid zit vooral in de sociale verbanden en in de fysieke kenmerken van de woonomgeving: het mooie wonen. De gesprekken namens Scoop met bewoners van Baarland, Ossensisse en Noordgouwe, drie kleine Zeeuwse kernen zonder basisschool, bevestigen dat en geven bovendien aan dat bewoners zelf de leefbaarheid maken. Hiernaast blijkt dat, als het gaat om voorzieningen, de kwaliteit en bereikbaarheid belangrijk zijn. Inwoners van Zeeland zijn over het algemeen zelf zeer mobiel. Een systeem van openbaar vervoer dat zich richt op het bedienen van iedereen is daarom onnodig, extreem kostbaar en het bedient de mensen die mobiliteitsbeperkingen hebben onvoldoende. Wanneer je regionaal openbaar vervoer ziet als een aanvullende voorziening en ervoor zorgt dat het zich specifiek richt op mensen die er van afhankelijk zijn is de leefbaarheid daar meer mee gediend.

Jacob Bouwman woont sinds een jaar in Baarland, een kern met 600 inwoners. Hij is 27 jaar, lid van de dorpsraad en kwam in Baarland terecht omdat hij een betaalbaar huis zocht met een garage en een

De opbrengst van de jaarlijkse rommelmarkt in Baarland gaat naar de restauratie van de Maartenskerk die rond 1300 werd gebouwd.

tuin. Hij woont op zichzelf en zijn keuze werd niet bepaald door het al dan niet aanwezig zijn van een school: "Het verdwijnen van de school is natuurlijk jammer, maar de ouders van de tien kinderen die er nog op zaten lossen het vervoer naar andere kernen goed zelf op. Er zijn nog wel een paar andere voorzieningen in Baarland. Sam en Annie verkopen frites en ijs, van heinde en verre komen er mensen op af. Er is ook een restaurant met een menu voor de wat gevuldere beurs, bepaald geen ontmoetingsplaats voor Baarlanders. Vroeger was er ook een bakkerswinkeltje, maar inmiddels is die verdwenen en komt de SRV-wagen langs. Daarvan maken niet alleen ouderen gebruik, de diensten vinden breed aftrek." Jacob noemt ook nog de camping, 'Fleuria', de theeschenkerij, waar je ook leuke spullen voor in en om huis kunt kopen en het dorps huis. In het dorps huis is veel te doen, elke vereniging zit er: de fanfare, de tennisclub, het toneel en natuurlijk vergadert de dorpsraad er. De voorbereidingen voor het jaarlijkse 'Berenfeest' worden ook in het dorps huis getroffen. Mede-dorpsraadlid Jan de Witte vult aan: "Ik ben nog uit de tijd dat er twee bakkers waren, maar je kunt nu in Baarland geen pak suiker kopen, maar wel op drie plekken koffie drinken."

Er gaat veel energie verloren door gebrek aan inzicht in wat een dorp nu eigenlijk leefbaar maakt

Ineke Elbers is sinds 2006 voorzitter van de dorpsraad Ossensisse, maar woont er al twintig jaar. "Ossensisse heeft twintig jaar geleden een afname gekend van jonge mensen, maar nu zijn er weer vijftig kinderen en jongeren onder de 15 op een inwoneraantal van 400. Toch is dat volgens Ineke een tijdelijke zaak: "dit zal natuurlijk weer veranderen als deze generatie kinderen voor school en werk naar elders vertrekt. De aanwas had te maken met de gunstige huizenprij-

zen hier in de buurt." Winkels zijn er niet in Ossensisse. "Dat is ook niet nodig," zegt Ineke, "want 4 km verderop ligt Kloosterzande en daar is een supermarkt, een kledingwinkel, een bank, een drogisterij en nog zo wat. Wat wel belangrijk is, is dat we hier een dorps huis en een herberg hebben. De meeste mensen hebben hier voor die 4 km eigen vervoer en verder is er een buurtbus richting Hulst en een bus richting Terneuzen. Toen er onlangs gevraagd werd om mee te doen aan een deelautoproject, bleek er bij ons in het dorp geen behoefte aan. Een school hebben we niet, het vervoer van de kinderen wordt door de ouders onderling geregeld. Zij organiseren nog meer: een zomerkamp, speeldagen, carnaval, Koninginnedag, bonte middagen, om maar de belangrijkste dingen te noemen. Bij de verbetering van het dorps huis zijn de bewoners zelf ook actief betrokken. We hebben het zelf geïsoleerd en geschilderd."

Ineke van Dijke is al jaren voorzitter van de gecombineerde dorpsraad Noordgouwe-Schuddebeurs. Zij woont sinds 1989 in Schuddebeurs. Dat is prettig wonen vanwege de landelijkheid, de ruimte en het type huizen. Er wonen 750 mensen, waaronder meer ouderen dan jongeren. Er wordt weinig verhuisd. "Er is in Noordgouwe sinds twee jaar geen winkeltje meer omdat mensen vaak elders de meeste boodschappen deden. Het probleem is opgelost door een mobiele winkel (SRV-wagen). De basisschool is al eerder verdwenen. De kinderen van Noordgouwe gaan naar Dreischor, Zonnemaire of Zierikzee op school. De bewoners van Noordgouwe hebben bijna allemaal een auto. Over het verdwijnen van de school is lang gesproken, maar het was niet meer te doen de school open te houden. Ouders regelen onderling het vervoer. Met de school vielen er wel activiteiten weg. Maar we zijn niet bij de pakken neer gaan zitten en zelf hebben we het Sinterklaasfeest, het driekoningenfeest en andere evenementen opgepakt. Hoewel de kinderen elders op school gaan, doen ze er allemaal aan mee."

Dat de school in Noordgouwe is verdwenen heeft nog andere positieve effecten gehad op de leefbaarheid. Ineke van Dijke: "Het

schoolgebouw zit aan het dorpshuis vast. De klaslokalen zijn nu deel van het dorpshuis en het voormalige kantoortje is beschikbaar gekomen als jeugdthunk. De gemeente heeft zich daar samen met de woningbouwvereniging goed voor ingezet. Wat voor ons cruciaal is, is dat het dorpshuis behouden blijft. Het is niet alleen een vergaderplek, maar het is ook een gymzaal, er wordt gebadmintond, er zijn muziekkuitvoeringen, er is plek voor bruiloften, maar ook voor bijeenkomsten rond een begrafenis bijvoorbeeld. Verder zijn mobiele voorzieningen belangrijk. Als de bibliobus, waarin onder andere een pinautomaat zit, niet langs zou komen zou dat de leefbaarheid negatief beïnvloeden."

De dorpsraad

Dorpsraden in deze kernen mobiliseren bewoners om actief te werken aan de leefbaarheid. In het zelf oplossen van problemen en het formuleren en uitvoeren van plannen vindt men elkaar. Dick van der Wouw formuleert het zo: "Heel belangrijk voor de ervaren leefbaarheid is de aansluiting die je hebt met burens en medebewoners. Eenzaamheid is een vijand van leefbaarheid." Het hebben van familie, vrienden of geloofsgenoten in je omgeving draagt in belangrijke mate bij aan een gevoel van leefbaarheid. Het sterkst zien we dit bij mensen die zich rekenen tot de gereformeerde gezindte, in Zeeland 15 procent van de bevolking. Zij ervaren de omgeving als veel leefbaarder wanneer zij omringd zijn door veel geloofsgenoten. Mensen die vaker gebruik maken van de aanwezige voorzieningen in hun wijk of kern ervaren een betere match met hun omgeving. Dat geldt ook voor mensen die intensiever betrokken zijn

bij het verenigingsleven. Het collectieve gevoel trots te zijn op je wijk of kern, er duidelijke binding mee hebben en je inzetten voor de wijk verhoogt de ervaren leefbaarheid. Een veilige en schone omgeving zonder overlast wordt als meer leefbaar ervaren. In het werken aan leefbaarheid is een actieve dorpsraad cruciaal: als initiatiefnemer en katalysator, maar ook als aanspreekpunt voor bewoners en gesprekspartner voor gemeenten. De waarde van de dorpsraad wordt sterk bepaald door het draagvlak bij bewoners. Niet elke dorpsraad werkt hetzelfde. In Ossensisse is de raad informeel georganiseerd. Ineke Elbers: "Als dorpsraad hebben wij geen traditionele jaarvergaderingen, maar bespreken we even kort een paar zakelijke punten en daarna brainstormen we met elkaar over actuele thema's. We hebben goede mensen in de dorpsraad, maar veel mensen uit het dorp hebben geen zin om in zo'n bestuur te zitten. Ze willen zich wel op een andere manier inzetten en vormen met een paar mensen werkgroepjes. We hebben er één die de kinderen doet, een ander organiseert de feesten, er is een clubje dat zich met verkeer bezighoudt. Dat zwengelt maatregelen aan om de veiligheid te vergroten. We merken dat het goed werkt als we bewoners aanspreken op hun gedrag, ze even herinneren aan de risico's van te hard rijden bijvoorbeeld. Vrij recent is er een groepje gestart dat zich bezighoudt met het aanzicht van het dorp. Die werkgroep is bezig met het zoeken naar geld om het voetbal- en tennisveld achter het dorpshuis aantrekkelijker te maken. We willen er een parkachtige omgeving van maken met bankjes en een kiosk. Een landschapsarchitect uit het dorp heeft gratis meegewerkt en het plan is doorgerekend door iemand die professioneel calculator is.

Door het organiseren van een fietstocht langs gevaarlijke plekken op de polderwegen zwengelde de werkgroep verkeer van de dorpsraad Ossensisse maatregelen aan om de veiligheid te vergroten

We hebben een ton nodig en zoeken onder andere middelen uit plattelandssubsidies: een flinke klus. Op onze jaarvergaderingen komen altijd zestig tot zeventig mensen. Als dorpsraad zorgen wij ervoor dat de activiteiten goed worden afgestemd en dat de werkgroepen goed worden bemand. Als het nodig is vragen we mensen persoonlijk om mee te doen. Eén keer per jaar nodigen we alle stichtingen en clubjes uit om vooruit te kijken naar het komend jaar en activiteiten op elkaar af te stemmen. We bespreken problemen en kijken of we elkaar soms ook aan vrijwilligers kunnen helpen.”

"Er zijn dorpsraden die gemeenteraad willen spelen, terwijl anderen zich opstellen als schakel tussen bewoners en gemeente"

In Baarland heeft de dorpsraad het initiatief genomen om het werken aan de leefbaarheid gestructureerd aan te pakken vertelt Jacob Bouwman: "Op dit moment loopt er een traject waarin we met bewoners ideeën verzamelen om de leefbaarheid te behouden of zelfs te vergroten. De bijeenkomst waarop we dat deden is goed bezocht en levert heel veel ingrediënten op voor het maken van een dorpsplan. Daarbij gebruiken we de handleiding van de 'Zeeuwse Vereniging Kleine Kernen' (ZVKK). We doen dat om de ontwikkelingen voor te zijn. In Noordgouwe zien ze dat anders. Ineke van Dijke: "Er zijn dorpsraden die gemeenteraad willen spelen, terwijl anderen zoals wij zich opstellen als schakel tussen bewoners en gemeente. Wij nemen zelf geen initiatieven voor het ontwikkelen van plannen. Wat we wel aanzwengelen zijn zaken op verkeersgebied, zoals snelheidsbeperkingen, vluchtheuvels en verkeersremmers. Daarbij kun je het echter nooit iedereen naar de zin maken, want de boeren met de combines hebben het extra moeilijk om tussen die dingen door te laveren."

Als je kijkt naar de leefbaarheid van deze drie kernen, dan blijkt dat het eigen initiatief en de inzet van bewoners doorslaggevend is. Wanneer je dat als gemeente faciliteert is er met relatief weinig geld veel mogelijk. Niets is zo frustrerend voor dorpingen als je tegen plannen te moeten verzetten die er met echt overleg anders uit zouden hebben gezien. Hoewel een gemeenschappelijke vijand een band scheidt, biedt een positieve samenwerking meer perspectief. Ineke van Dijke: "Meestal hebben we een constructief samenspel met de gemeente. Zo zijn er plannen voor nieuwbouw in het dorp en er is goed overleg met de gemeente. Toch gaat het ook weleens moeilijk. Er is een boerderij in het dorp afgebroken, een projectontwikkelaar gaat op die locatie woningen bouwen, vlak tegen de tuinen van de huizen aan de ring. De nieuwe bewoners kijken straks zo'n beetje de huiskamers van de oude ringwoningen binnen. We hebben inmiddels een stevige brief geschreven en wachten nu op een reactie." Er speelt ook nog een onderhoudsprobleem. In de dorpskern staat een beeldbepalende kerk, omgeven door een

gracht. Dorpsbewoners doen zelf veel aan het onderhoud van het terrein. Ineke van Dijke: "De kerkgemeenschap is erg klein een heeft geen geld om de beschoeiing te onderhouden. De gemeente heeft haar toezegging dat te doen herroepen en nu ligt het er slordig bij. Daar zijn we niet blij mee." "De relatie met de gemeente Borsele is goed", vindt Jacob Bouwman. "Zaken die aandacht vragen zoals herstel van beschadigingen in de openbare ruimte, onderhoud van groen en water, worden snel geregeld. Wel is er bezuinigd op het spreekuur dat de gemeente eenmaal per maand in het dorpshuis hield, maar daar werd toch al niet veel gebruik van gemaakt. Aandachtspunt is de communicatie met de gemeente, omdat er geen vaste ambtenaar meer is die zich met dorpsraden bezighoudt." In Ossensisse zien ze de gemeente Hulst als één van de partijen met wie ze samenwerken. "We hebben een contactambtenaar," zegt Ineke Elbers. "Die is altijd bereid mee te helpen of denken." Als je deze verhalen hoort, lijkt het met de initiatieven van onderop wel goed te gaan. Als het nodig is brengt ook een wat minder proactieve dorpsraad de bewoners wel in beweging. Er zijn echter wel problemen of aandachtspunten. Bewoners in de spitsuurfase van hun leven hebben vaak geen tijd voor een dorpsraad. Het risico bestaat dat je die bewoners mist, daar moet je dan wat op verzinnen. De werkgroepen in Ossensisse zijn een antwoord, maar het organiseren van flexibele en ook kortlopende inzet is zeker zo belangrijk. Met de toenemende vergrijzing neemt op den duur ook de vraag naar zorg toe. Die zal deels door steeds schaarsere vrijwilligers moeten worden opgepakt. Daarop anticiperen is ook een uitdaging voor dorpsraden. Daarnaast staan ook andere voorzieningen dan scholen steeds meer onder druk door de veranderende bevolkingssamenstelling en schaarsere middelen. Dat vraagt soms ook regionale en provinciale oplossingen en daar zijn dorpsraden minder mee bezig, samenwerking is geen vanzelfsprekendheid. De ZVKK ziet zichzelf in deze context meer als kennisplatform dan als verbindend pleitbezorger. Omdat gemeenten juist meer samen gaan werken en bijvoorbeeld op grotere schaal door hen betaalde voorzieningen reorganiseren neemt de noodzaak tot afstemming van dorpsraden toe. Of dat lukt, zal de toekomst leren.

Nico Out (nout@scoopzld.nl) is adviseur voor het Zeeuws Instituut voor Sociale en Culturele Ontwikkeling (Scoop)

Literatuurselectie

Smit, A. (2009). Sociale staat van Zeeland, Provinciaal rapport 2009. Middelburg: Scoop

Leidelmeijer K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens en H. van der Reijden (2008). De Leefbaarometer: rapportage instrumentontwikkeling, Amsterdam en Utrecht: RIGO en Atlas voor gemeenten.

Van der Wouw, D. (2011) Leefbaarheid, themarapport sociale staat van Zeeland. Middelburg: Scoop.

Van der Wouw, D., P. de Kraker, J. van Overbeeke-Van Sluijs, H. Schellekens, C. Ruppert, J. Ennik en J. van de Velde (2010). Onderwijs ons goed: afnemende leerlingenaantallen in Zeeland, Middelburg en Vlissingen: Scoop en RPCZ.